

Subjektivitet och mäns våld mot kvinnor: en läsning av Eva Lundgren och Henrietta Moore

Av

Hans Ekbrand

Hans.Ekbrand@sociology.gu.se

Eva Lundgrens könskonstitueringsteori

Eva Lundgrens könskonstitueringsteori har utan tvekan bäring på mitt avhandlingsproblem: mäns våld mot kvinnor i samband med separationer, även om teorin utvecklats i försök att förstå misshandelsförhållanden, snarare än deras upplösning. För en lättillgänglig text av Eva Lundgren som, genom långa utdrag ur hennes intervjuer med män, ger läsaren en god inblick i hennes empiri, kan jag rekommendera läsaren *Gud och alla andra karlar: En bok om kvinnomisshandlare* (Lundgren, 1992).

De, som jag ser det, fundamentala elementen i teorin är: begreppsparet konstitutiva/regulativa regler, processperspektivet dvs. fokuseringen på förändringen i relationerna, relationismen kvinnan och mannen konstruerar (i meningen definierar och skapar) sig själva utifrån hur de skiljer sig från den andre.

Konstitutiva och regulativa regler

En del av de män som Lundgren intervjuat har varit extrema så tillvida att de under intervjuerna kunnat framställa våldet mot sina hustrur som ett led i en till synes målmedveten disciplineringsprocess. Det bör ses som en imponerande insats av Lundgren och något speciellt med hennes intervjupersoner. Det är möjligt att Lundgren skulle ha kunnat formulera begreppsparet konstitutiva/regulativa regler även utifrån intervjuer med mindre välformulerade och självsäkra män, men som jag förstår Eva Lundgren menar hon att dessa män är särskilt intressanta eftersom de tydligare än de flesta andra män kan sätta ord på och förklara det normsystem som existerar under ytan i relationer och samhällen som uppfattas som jämställda.

Dessa, kristna socialt framgångsrika män, har alltså med Lundgren kunnat tala om föreställningar och tankar som för många andra män enbart utgör implicita regler för hur män och kvinnor bör uppträda i ett heterosexuellt förhållande.

Alla män som använder våld i heterosexuella relationer kan sägas agera utifrån detta normsystem, men de flesta har sannolikt svårt att formulera normerna eftersom de strider mot officiella jämställdhetsnormer.

Detta har direkt påverkat mitt avhandlingsprojekt: jag skulle ha föredragit att män besvarade mina enkätfrågor, eftersom mitt studieobjekt är männens handlingar, men jag tror att männen skulle varit tämligen ointresserade av att svara eftersom en del av männen då skulle konfronteras med sina brott av officiella jämställdhetsnormer.

Intervjusituationen är rimligtvis helt överlägsen här, då det bland annat krävs ett slags konsensus om vilket språk, vilka begrepp som ska användas. Lundgrens intervjupersoner godtar exempelvis inte begreppet "misshandling", och en av Lundgrens stora förtjänster är att hon förstår sina informanternas begrepp så bra att hon kan formulera deras normer och idéer så att de blir nöjda med hennes formuleringar.

Konstitutiva regler är de regler vi tänker *utifrån* men inte *om* (Lundgren, 1995:176), dvs. inte aktivt formulerar som regler. Lundgren använder "regler" snarare än "normer", för att kunna uttrycka en skillnad i nivå mellan konstitutiva och regulativa regler, men ibland använder Lundgren termen normer, t.ex. i uttrycket "overflate- og dybdekulturelle normer" (1995:176). Regulativa regler beskriver Lundgren som tillämpade regler, som på ett komplext och aldrig enkelt sätt härletts från konstitutiva regler.

Konstitutiva regler sägs vara "stabila men inte statiska", medan de regulativa reglerna är mer föränderliga.

Lundgren (1995:176) nämner följande konstitutiva regler:

- menns rett til maktutøving, langs en skala *fra skjult makt som nedarvet, kulturelt tolkningsprivilegium (også til kvinners kjønnskoningering), til bruk av vold. Visse normsett bidrar til å opprettholde denne retten:*
- normsett der eksplisitt kjønnsulikhet og implisitt maktasymmetri er innfiltret i hverandre og strukturer normsettet, herunder forståelsen av
- kvinner som seksuelt tilgjengelige

Den sista av dessa konstitutiva regler har en direkt koppling till en hypotes i mitt avhandlingsprojekt. Hur skiljer sig män som lyckats etablera ett heterosexuellt förhållande där de på sina egna villkor har tillgång till

kvinnornas kroppar för sex (vilket inrymmer så skilda händelser som odiskutabla våldtäkter och sex när kvinnan varken har eller känner lust men inte, som det heter, "säger nej"), mot män som inte har (de kan, men behöver inte, ha försökt uppnå en sådan överordning) använt den formen av överordning i förhållandet med avseende på hur de agerar och reagerar i samband med separation?

Normaliseringsprocessen

Förhållandet mellan sex och våld berör också Lundgrens teori om normaliseringsprocessen: männen tenderar att erotisera våldet, dvs. att bli sexuellt upphetsade när de utövar våld, och av att våldta kvinnorna i samband med misshandeln. En av utgångspunkterna för mitt avhandlingsprojekt är att våld kan förstås som ett medel för män att få kvinnor att bete sig i enlighet med männens önsknings, men som Eva Lundgren påpekar i sin beskrivning av normaliseringsprocessen (Lundgren, 1989:125), kan våldet efterhand erotiseras och bli sin egen orsak, ett mål i sig. Det är mot denna bakgrund som man bör förstå den starka statistiska koppling mellan sexuella övergrepp och upprepad viktimisering som påvisats i en amerikansk studie av Bennett et al (2000).

Jag tänker mig tre grupper: män som använt våld under förhållandet och för vilka våldet har erotiserats, män som använt våld under förhållandet men för vilka våldet inte har erotiserats, och män som inte använt våld under förhållandet. Män i den första gruppen, som är den Lundgren beskrivit, är de mindre benägna att acceptera separation än männen i de andra grupperna? Är män i den första gruppen mer benägna att våldta (eller i övrigt "använda sexuellt våld mot" eller "sexuellt utnyttja") de kvinnor som väljer att separera från dem i samband med eller efter separationen än andra män som genomgår separationer?

En svaghet med Lundgrens teori om normaliseringsprocessen är att den knappast ger några ledtrådar om vilka omständigheter som är fundamentala för att normalisering av våldet ska ske (och för att våld och sexualitet ska komma att förknippas med varandra), och vad som händer mellan mannen och kvinnan när dessa omständigheter inte, eller enbart delvis, föreligger. Att ge exempel på att mäns sexualitet och våld uppfattas hänga ihop är en enkel sak (Lundgren 1995:172ff), och även att icke

våldsamma mäns tenderar att tända på makt – som när Lundgren refererar till Carin Holmbergs undersökning av ”jämställda” par (Lundgren 1995:177), men Lundgren berör, såvitt jag vet, inte med ett ord möjligheten att våldet *inte* sammanfaller med sex och att kvinnor kan uppleva sex mycket positivt i misshandelsrelationer.

Kanske hänger den starka kopplingen mellan sex och våld i Lundgrens intervjuer samman med dessa mäns sätt att bli män på ett gudslignande sätt?

I Guds tjeneste blir mannen Guds forlengende arm, i likhet med Gud er han både kjærlig og straffende. Som Gud kan gjøre mennesket lite og umyndig – modellert ut fra den som både ydmyker og oppreiser, straffer og trøster – blir mannen Gud ved først å knuse, så ”elske” sin kvinne. (Lundgren, 1993:52)

Männens slag och tröst, som tillsammans är fundamentala identitetsskapande element eller, som Lundgren beskriver det, mannens ”konstitusjonelle virksomhet”, kan alltså normaliseras eftersom mannens har en tolkningsrätt till vad han gjort: ”Han trøster av omsorg og kjærlighet, på samme måte som han slår av kjærlighet og viser omsorg till døds.” (ibid.).

De regulativt motsatta aktiviteterna, slag och tröst, kan tolkas som två sätt för mannen att hjälpa och korrigera kvinnan. Om de tolkas så av kvinnan – vilket hon kan göra eller låta bli, men att inte göra det innebär antagligen att hon kommer att tendera att separera, och separation har förstås ett högt pris (Ekbrand, 1999), – blir effekten att hon ”lärt” sig vad som konstituerar en man i ett heterosexuellt förhållande: en som likt en gud, eller lärare, visar på den rätta vägen, dvs. anger gränserna för vad en kvinna kan göra.

En helt annan bild av våldsamma män och misshandelsförhållanden ger Margareta Hydén (Hydén, 1995). Där tenderar männen att ångra sig, gråta och inta en underordnad position efter att de använt våld. Även om jag är tveksam till om makten i misshandelsförhållanden kan vara så jämt fördelad som Hydén verkar mena, så är det uppenbart att Lundgrens beskrivning av våldsamma mäns position i heterosexuella förhållanden som en guds position inte alls beskriver många misshandelsförhållandens verklighet särskilt bra. I Hydéns intervjuer förekommer inte, annat än i undantagsfall, tal om sexuell våld i samband med fysiskt våld, vilket föranlett kritik för att Hydén inte tillräckligt aktivt frågat kvinnorna om detta (Lundgren & Mellberg, 1993:110). En av de kvinnor som Hydén intervjuat berättar istället om att sexlivet mellan

henne och hennes man är något som hon är mycket nöjd med, vilket innebär att sex och våld inte behöver upplevas som att de hänger ihop.

Henrietta Moores subjektbegrepp

Låt oss först se i relation till vad som Henrietta Moore definierar sitt subjektbegrepp. Moore definierar, under namnet "the post-structuralist concept of the subject" (Moore, 1994:55), sitt subjektbegrepp i kontrast till en uppfattning om subjektet som något *enhetligt*.

The basic premise of post-structuralist thinking on the subject is that discourses and discursive practices provide subject positions, and that individuals take up a variety of subject positions within different discourses. (ibid.)

Varje person intar i olika sammanhang subjektpositioner som kan sägas vara *motsägande*.

Individuals [...] can, and do, take up multiple subject positions within a range of discourses and social practices. Some of these subject positions will be contradictory and will conflict with each other. (ibid.)

Moore kontrasterar detta subjektbegrepp med synen på subjektet som "singular, fixed and coherent", och argumentet för det förra är att det kan förklara att människor ofta presenterar sig själva för sig själva ("individuals constitute their sense of self – their self-representations as subjects") genom ömsesidigt motsägande subjektpositioner snarare än genom en enda subjektposition (ibid.).

Nyttan av subjektbegrepp som synliggör individers tendens att positionera sig radikalt olika i olika diskursiva praktiker är mer uppenbar för dem som studerar skillnader *inom "en" kultur*. Moore poängterar att det är just nyare studier av intrakulturella skillnader som kunnat använda ett sådant subjektbegrepp.

[...] recent work in anthropology has demonstrated that cultures do not have a single model of gender or a single gender system, but rather a multiplicity of discourses on gender which can vary both contextually and biographically. These different discourses on gender are frequently contradictory and conflicting. Anthropology, therefore, has begun to move away from a simplistic model of a single gender system into which individuals must be socialized towards a more complex understanding of the way in which individuals come to take up gendered subject positions through engagement with multiple discourses on gender. (Moore, 1994:55)

En fråga som delvis, men enbart delvis, besvaras av citatet ovan är vad som menas med att subjektpositioner i olika diskursiva praktiker kan vara *motsägande*. I citatet ovan skriver Moore om att *diskurser* kan vara "contradictory and conflicting", tidigare i texten var det individers

subjektpositioner i olika diskurser som var motsägande. För att diskurser ska *kunna* vara motsägande krävs att de har en delvis gemensam struktur, dvs. att *översättningar* dem emellan är möjliga. Jag har fått för mig att begreppet "diskurs" i denna mening, dvs. inte avgränsade, isolerade och fullständiga, utan istället fragmentiserade, ofullständiga och delvis sammanvävda, snarare används inom den poststrukturalistiska traditionen än inom strukturalismen.¹

Om diskurser i Moores tappning är ofullständiga i denna mening kan hennes begrepp med fördel användas för att beskriva hur diskurser *misslyckas* med att få personer att enbart tala och tänka i enlighet med någon specifik diskurs, eller att enbart identifiera sig som *en* sorts person.

Moore hänvisar till en iakttagelse av Connell av reklam för parfym och strumpor. Parfymreklamen visar en kvinna i byxor och Connell uppfattar att bilden är avsedd att förmedla aktivitet, professionalism, självförtroende etc. Strumpreklamen däremot vänder sig explicit till kvinnor som "inte bär byxor". Parfymreklamen "funkar" genom att den utmanar– eller spelar på – glappet mellan å ena sidan dominerande uppfattningar om kön (här avser Moore sannolikt stereotypa könsroller, snarare än samtida jämställdhetsideal) och å andra sidan kvinnors levda erfarenheter av kön och könsidentiteter. Strumpreklamen "funkar" för att den spelar på motsatsen: oro inför förändringar av förhållanden mellan könen. Reklam med så skilda klangbottnar kan existera sida vid sida t.ex. i samma tidskrift.

It is through engagement with and investment in the subject positions offered by discourses at this level that individual women and men succeed in reproducing the dominant cultural discourse, whilst simultaneously standing at some remove from the categories of that discourse. And it is at this level that we can properly speak of the existence of multiple femininities and masculinities, multiple ways of being feminine or masculine within the same context. (Moore, 1994:61)

I jämförelse med avsnitt som citatet ovan kan Lundgrens texter framstå som något ensidiga: Lundgren skriver enbart om *en* maskulinitet, hon skriver inget om, säg, homosexuella män som hyser motvilja mot religiösa idéer, eller om i vilka situationer kvinnor med framgång kan definiera sig själva som subjekt snarare än som sexobjekt för män.

Om så Moores text har den fördelen att den öppnar för många möjliga alternativ, kan jag dock inte låta bli att ifrågasätta det originella här: är det inte

¹ Till exempel kan man jämföra diskursbegreppet med Kuhns begrepp paradigm, Foucaults episteme, som båda – var för sig – verkar beteckna språkliga fenomen ("diskurser") som inte kan översättas till varandra.

trivialt att människor förhåller sig olika till olika diskursiva praktiker – reklambilder, yttranden, texter o.s.v. – och låter sig (delvis) förföras av vissa, och (delvis) opponerar sig mot andra, på ett tämligen inkonsistent sätt? Behövs det en teori om subjektet för att kunna säga detta?

Även om Lundgren i mitt tycke alltför lite skriver om hur det går till – under vilka omständigheter – som män blir olika varandra och vad som gör att en del män blir lika varandra,² fokuserar hon mer än Moore hur *förkroppsligade* våra erfarenheter är, hur könsidentiteter är inskrivna i våra kroppar.

Moore använder två begrepp som jag uppfattar som potentiellt nyttiga i en analys av mäns våld mot kvinnor: *investering i identiteter* och *fantasi*.

Investering i identiteter

Moore använder Wendy Holloways begrepp *investering* ("investment") för att förklara varför en viss person vid ett visst tillfälle intar en viss subjektsposition snarare än en annan. Termen investering är såväl i engelskan som i svenskan laddat med associationer från ekonomin, vilket kan vara ett problem om det leder till felaktiga föreställningar om hur vanliga optimeringskalkylerna är i detta sammanhang.³ Moore påstår aldrig att "ju mer en person har investerat i en viss subjektsposition, desto större sannolikhet att den personen väljer en liknande subjektsposition i framtiden", utan enbart att:

If at any time there exist several competing, possibly contradictory, discourses on feminity and masculinity, then what motivates individuals to take up one subjective position as opposed to another is their degree of "investment" in a particular subject position. (Moore, 1994:64)

Att man tidigare kan ha investerat i "a particular subject position" som också är ett alternativ i den aktuella situationen, innebär att diskursiva händelser är lika varandra, en fortsättning på en redan erfaren diskurs – annars kunde man inte tidigare investerat i *den* subjektspositionen.

Om nu inte optimeringskalkyler bra beskriver hur människor tenderar att inta vissa subjektspositioner snarare än andra, hur ska detta då beskrivas, enligt Moore och Holloway? Vad som står på spel är på en gång vår personliga identitet och reella materiella, ekonomiska och sociala fördelar som i varje specifikt samhälle är förbundna med de olika positionerna, både

² Moore (1994:64) tar upp frågan mer utförligt.

³ Holloway och Moore är inte ensamma om att försöka erövra eller använda begreppet investeringar utanför den ekonomiska vetenskapen, så gör ofta även Bourdieu.

njutningar, tillfredsställelse och yttre belöningar. Och de mekanismer som avgör valet av subjektposition är, enligt Holloway, ett mellanting mellan ett känslomässigt engagemang och en kalkyl (Moore, 1994:64).⁴ Det är hursomhelst *inte* fråga om val i någon enkel mening. Moore ger två argument för detta. För det första ger inte alla subjektpositioner samma utdelning:

The historical contextualization of discourses means that not all subject positions are equal, some positions carry much more social reward than others and some are negatively sanctioned. The role of dominant or hegemonic discourses on gender and gender identity is pivotal here. While non-dominant discourses certainly provide subject positions and modes of subjectivity which might be individually satisfying and which might challenge or resist dominant discourses, those individuals who do challenge or resist the dominant discourses on gender and gender identity frequently find that this is at the expense of such things as social power, social approval and even material benefits. (Moore, 1994:65)⁵

För det andra spelar här *fantasier* om vilken sorts person man vill vara, och vill bli uppfattad av andra som, roll för vilken subjektposition man tenderar att inta. Enligt Moore har termen *fantasier* den fördelen att den är förknippad med det undermedvetna, vilket är just vad investeringarna i subjektpositioner ofta är.

Moorens egna bidrag är, enligt henne själv, idén att interpersonellt våld hänger samman med oförmågan att inta eller behålla könade subjektpositioner och därigenom erhålla förväntade tillfredsställelser eller belöningar, en oförmåga som hon kallar *thwarting*.

[...] thwarting can characterize the inability to receive the expected satisfactions or rewards from taking up of a particular gendered subject position or mode of subjectivity.

Anledningen till att en person inte (längre) kan inta en viss könad subjektposition kan enligt Moore vara att personen tidigare intagit motsägande subjektpositioner, eller att andra personer inte (längre) intar de subjektpositioner som krävs. Moore exemplifierar det senare fallet med frasen "hon/han uppträdde inte som en anständig fru/man mot mig".

Likt Lundgren, och många andra, betonar Moore att våld ofta sammanfaller med viljan och oförmågan att kontrollera andras, läs kvinnors, sexualitet. I sådana situationer är enligt Moore, självbilden hos den som använder våld hotad av den andres beteende.

Våldet måste dock inte drabba den som med sitt beteende hotar självbilden hos den våldsamme: Moore exemplifierar med män som straffar sina fruar för t.ex. männens älskarinnors fel eller för att männen inte kan

⁴ Det engelska ordet commitment är något problematiskt här: det betyder såväl engagemang (involvement) som förbindelse, förpliktelse (obligation).

⁵ Att personer som utmanar föreställningar om av vad som är acceptabelt beteende för såväl "män" som "kvinnor" får betala ett högt pris, ofta i form av våld, är välkänt. Själv kom jag att tänka på Johan Ehrenbergs beskrivning av sina erfarenheter under en månad som "kvinna" (Ehrenberg, 1983).

kontrollera sin egen maskulinitet eftersom den delvis beror av älskarinnans förhållande med en annan man. Männerna använder i dessa fallen våld mot sina hustrur för att de är de kvinnor som de faktiskt kan kontrollera.

The inability to maintain the fantasy of power triggers a crisis in the fantasy of identity, and violence is a means of resolving this crisis because it acts to reconfirm the nature of a masculinity otherwise denied. (Moore, 1994:69)

Moore påpekar att hon inte menar att allt våld skulle ha samma orsak, eller att det inte skulle finnas skillnader mellan olika former och grader av våld. Istället vill hon betona att våld inte bör ses som händelser där något har gått fel, utan som uttryck för en kontinuerlig kamp för upprätthållandet av vissa fantasier om identitet och makt.

[...] we might come closer to an understanding of the phenomenon if we shift our gaze and move from imagining violence as a breakdown of the social order – something gone wrong – to seeing it as the sign of a struggle for the maintenance of certain fantasies of identity and power. (Moore, 1994:70)

Citatet ovan rymmer åtminstone en viktig poäng: våld kan och bör betraktas inte som "misstag" eller "stört beteende" utan kan, ifrån den våldsammes perspektiv, vara *produktivt*. Dock tycker jag Lundgren är långt mer utförlig när det gäller att beskriva hur våld över tid kan omforma den våldsamme, bli en (pervers) njutning.

Min egen syn på mäns våld mot kvinnor i parrelationer är ungefär så här: mäns våld mot kvinnor har två sidor, två effekter och kan inte reduceras till en av dem. Våld är samtidigt ett medel för män att få kvinnor att bete sig så som männen vill och önskar att en kvinna ska bete sig i ett heterosexuellt förhållande *och* ett sätt för män att upprätta, bekräfta, eller återupprätta, sin subjektsposition som maskulina och överordnade i en heterosexuell relation. I ett enskilt fall kan en mans användande av våld vara produktivt, genom att ha den ena eller den andra eller båda dessa effekter samtidigt eller – i vad vi kan kalla fall av misslyckat våld – vara ägnat att ha någon av eller båda effekterna utan att faktiskt ha dem. Ett problem med ett våldsbegrepp som innefattar våld som ett sätt att upprätta, bekräfta eller återupprätta sin subjektsposition som maskulina och överordnade i en heterosexuell relation är att det tenderar att "förklara" (sluka upp) allt våld som män utsätter kvinnor för i, eller i anslutning till, heterosexuella relationer, och därigenom inte egentligen förklara något våld alls, utan bara bli en fras som vi uttalar när vi ska säga något om våldet.

För att Moores begrepp ska vara användbara krävs – förstås – att de är möjliga att operationalisera. I situationer där mäns våld mot kvinnor på

många (men inte tillräckligt många) sätt är officiellt fördömt och därför svårt att tala öppet om, och männen själva inte har någon klar uppfattning om vilka subjekspositioner de själva önskar att inta och vilken de tenderar att faktiskt inta, kan det vara svårt att använda Moores begrepp om fantasier om identitet och makt som förklaring till användandet av våld. En av de som lyckats allra bäst med detta är i mitt tycke Eva Lundgren.

Begreppet investering i identitet tror jag är något lättare att operationalisera: ta t.ex. män som har framgång i yrkeslivet, för dem kan en kvinnans berättelser om mannens våld hota deras identitet genom att deras sociala position hotas (t.ex. av ett längre fängelsestraff), och man kan fånga mäns försök att förekomma sådana berättelser. I det frågeformulär som jag använt för att samla in data för min avhandling ställer jag frågan om mannen varnat kvinnan för att berätta om något han har gjort, och fler kvinnor än jag på förhand trodde anger att männen varnat dem för det.

Det kan också vara så att när man operationaliserar dessa begrepp så kan man inte längre hålla dem åtskilda. Betrakta en kvinna som säger att hon vill separera, antag också att mannens enbart har barn tillsammans med denna kvinna. Om man antar att mannen föreställer sig att kvinnan kommer att vara den som har barnen boende hos sig större delen av tiden (vilket är det vanliga i de nordiska länderna), vad är det som kvinnans önskan att separera hotar? Är det mannens identitet som pappa och heterosexuell man i en parrelation eller är det hans fantasier om, eller förväntningar om framtida, makt över kvinnan (och barnen)?

Det var ett tag sedan jag ursprungligen skrev den här texten, och det som slår mig när jag läser om den är att jag som alltid betraktat mansforskning som en suspekt verksamhet nog ändå sysslar med just mansforskning. Att vara "mansforskare" ingår inte, och har inte ingått, i mina fantasier om vilken sorts person jag är eller uppfattas vara av andra. Jag tror, men jag kan ha fel, att den som identifieras som "mansforskare" riskerar att uppfattas som "ingen riktig feminist". Hittills har jag inte varit beredd att ta den risken, men i och med detta efterord inser jag att i någon mening är på väg att "komma ut".

Referenser

- Bennett, Lauren, Goodman, Lisa, & Dutton, Mary Ann 2000: Risk assessment among batterers arrested for domestic assault: The salience of psychological abuse. *Violence Against Women* nr 11.
- Ehrenberg, Johan 1983: Könsbytet: Mörka berättelser från en annan värld. http://www.glod.com/arkivet/textarkiv/Johans_artiklar/JE_koensbytet.html.
- Ekbrand, Hans & Nilsson, Mattias 1999: *Kvinnomisshandel: hinder för separation*. d-uppsats vid Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Hydén, Margareta 1995: *Mellan det möjliga och det omöjliga: Om kvinnomisshandel inom äktenskapet*, Liber Utbildning.
- Lundgren, Eva & Mellberg, Nea 1993: Kvinnomisshandel som en äktenskaplig handling (recension). *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 14.
- Lundgren, Eva 1989: Våldets normaliseringsprocess: Två parter -två strategier. I Kerstin Sjeldrup (red.) *Kvinnomisshandel*. JÅMFO.
- Lundgren, Eva 1992: *Gud och alla andra karlar: En bok om kvinnomisshandlare*. Natur och kultur.
- Lundgren, Eva 1993: Hånden som slår og trøster: Kjønnskonstituering i spenningsfeltet mellom kropp og symbol, stabilitet og forandring. *Nord Nytt* nr 50.
- Lundgren, Eva 1995: Vold og maskulinitet -en godtatt sammenheng? I *Kjønn og samfunn i endring. Program for grunnleggende samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Konferanserapport*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Moore, Henrietta 1994: *A Passion for Difference: Essays in Anthropology and Gender*, chapter Fantasies of Power and Fantasies of Identity: Gender, Race and Violence. Polity Press.
- Sipe, Beth & Hall, Evelyn J. 1996: *I am not your victim: Anatomy of Domestic Violence*. Sage Series on Violence Against Women. Sage.